

79.

Latvijas
Universitātes
starptautiskā
zinātniskā
konference

LATVIJAS UNIVERSITĀTES STUDENTU PAGRĪDES DARBĪBA VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKĀ (1941-1944): GUSTAVA CELMIŅA UN ĀDOLFA ŠILDES PIEMĒRI

Rūdolfs Rubenis, Mg.hist.

LU Muzeja LU vēstures kolekcijas krājuma glabātājs

Mērķis un metodika

Mērķis: Balstoties uz avotu un zinātniskās literatūras bāzi, kritiski izvērtēt Gustava Celmiņa un Ādolfa Šildes politisko darbību vācu okupācijas varas apstākļos laikposmā no 1941. līdz 1944. gadam.

Metodika: Vēstures pētnieciskajā darbā tiek izmantota hronoloģiskā (ģenētiskā) metode, lai veidotu vēstures aprakstu hronoloģiskā secībā, skatoties G. Celmiņa un Ā. Šildes kontekstā. Salīdzinošā metode, lai uz avotu (memuāriem un dokumentiem) un zinātniskās literatūras bāzes (monogrāfijām un rakstiem) veidotu faktu sintēzi par G. Celmiņa un Ā. Šildes lomu LU studentu pagrīdes darbībā vācu okupācijas laikā, izvērtējot dažādas laikabiedru un pētnieku atziņas par pētāmo problēmu.

Pētnieciskā problēma

Par “Pērkonkrustu” joprojām pastāv dažādi mīti, kas sarežģī izpratni par pašu organizāciju un tās lomu Latvijas vēsturē:

- “Pērkonkrustu” uzskata par galēji labēju ekstrēmistisko organizāciju, kas gribēja likvidēt Latvijas parlamentāro iekārtu un izveidot nacionālistu diktatūru;
- Nacionālu pretošanās kustību, kas apvienoja LU studentus un absolventus, kuriem nebija pieņemama nedz PSRS, nedz nacionālsociālistiskās Vācijas okupācija;
- Kolaboracionistiem, kuri palīdzēja nacionālsociālistiem padzīt PSRS karaspēku no Latvijas, nodrošinot vācu okupācijas varu un saredzot iespēju atkal legāli darboties;
- Nekritiski vērtēta arī “Pērkonkrusta” saistība ar latviešu studentu korporācijām, radot vispārinājumu par visiem korporantiem kā politiskajiem ekstrēmistiem.

Gustavs Celmiņš (1899-1968)

- Studējis filozofiju un tieslietas LU (1921-1935);
- Latviešu tautas apvienības «Ugunskrusts» (1932-1933), vēlāk «Pērkonkrusta» (1933-1935) dibinātājs un Centrālās valdes priekšsēdētājs;
- Politieslodzītais Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā (1935-1937);
- Izraidīts no Latvijas valsts (1937);
- Karojis trīs armijās: Latvijas pagaidu valdības bruņotajos spēkos, Atsevišķajā studentu rotā (1918-1919), Somijas ārzemnieku leģionā *Sisu* (1939-1940) un Vērmahtā (1941);
- Strādājis Zemes pašpārvaldes lekšlietu ģenerāldirekcijas Administratīvajā pārvaldē par Brīvprātīgo kārtības sargu priekšnieku (1941-1944);
- Gestapo arestēts un ieslodzīts nacionālsociālistu koncentrācijas nometnēs Flossenberģā un Dahavā (1944-1945).
- Atbrīvots no ieslodzījuma Ziemeļitālijā (1945).
- Latviešu studentu korporācijas *Selonija* korporants.

Lāčplēša kara ordeņa kavalieru datubāze

79.

Latvijas
Universitātes
starptautiskā
zinātniskā
konference

Ādolfs Šilde (1907-1990)

- Studējis tautsaimniecību un tieslietas LU, iegūstot maģistra grādu tiesību zinātnē (1925-1937);
- Studentu/šu korporāciju žurnāla *Universitas* redaktors (1930-1934);
- «Ugunskrusta», vēlāk «Pērkoņkrusta» biedrs (1932-1941), darbojoties gan legāli, gan pagrīdē;
- Politieslodzītais Kārļa Ulmaņa autoritārajā režīmā (1935-1937);
- Izdevis pretvācisko laikrakstu «Pērkoņkrusts» (1941-1943);
- Devies trimdā uz Rietumvāciju (1944-1945).
- Latviešu studentu korporācijas *Fraternitas Lataviensis* korporants.

Latvijas valstiskuma sardzē

«Pērkoņkrusta» darbības posmi vācu okupācijas laikā

- Legālais posms (1941. gada jūnijs-augusts);
- Nelegālais posms (1941. gada augusts-1944. gada marts).

Legālais posms (1941. gada jūnijs-augusts)

- 1941. gada 22. jūnijā sākās padomju-vācu karš (1941-1945), kad nacionālsociālistiskā Vācija iebruka PSRS, izraisot strauju Sarkanās armijas atkāpšanos uz austrumiem.
- Mainoties okupācijas varām, pārkonkrustiešiem radās iespēja iznākt no pagrīdes politiskā haosa laikā, lai varētu atjaunoties kā «vienīgā latviešu politiskā organizācija», atrodoties vācu okupācijas paspārnē.
- Tomēr padomju okupācijas represijas (1940-1941) paguva iznīcināt lielu daļu no «Pārkonkrusta» organizācijas, ka tai pietrūka kapacitātes plašākas darbības organizēšanai.
- G. Celmiņš Latvijā atgriezās kā Vērmahta sonderfīrers (speciālo uzdevumu kareivis), bet A. Šilde, izvairījies no padomju represijām, iznāca no pagrīdes.

- Pirms «Pērkonkrusta» slēgšanas aptuveni 20 000 Latvijas iedzīvotāju parakstīja petīciju, ar ko G. Celmiņš cerēja iegūt solidaritāti no Latvijas diplomātiskā dienesta Lielbritānijā un ASV komunistiskā režīma nosodīšanai. Tomēr Latvijas diplomāti trimdā nesekmīgi mēģināja panākt, lai ASV un Lielbritānija ieturētu stingrāku pozīciju pret PSRS. Abas demokrātiskās lielvalstis interesēja ciešāka sadarbība ar PSRS karā pret «Ass» koalīciju (nacionālsociālistiskā Vācija, fašistiskā Itālija un Japānas impērija).
- Jau vācu okupācijas laikā G. Celmiņš mēģināja formēt divas latviešu divīzijas Vērmahtā karadarbībai Austrumu frontē, ko neatbalstīja SS reihsfīrers (vadītājs) Heinrihs Himmlers.
- Vēlāk G. Celmiņš varēja vadīt «Latviešu brīvprātīgo organizācijas komiteju», kas atbildēja par latviešu policijas vienību formēšanu Vērmahta aizmugures nostiprināšanai pret padomju partizāniem.

- Ā. Šilde iesaistījās «Pērkoņkrusta» legālajā darbībā vācu okupācijas laikā, slepus izplatot laikrakstu «Pērkoņkrusts». Pats laikraksts saturēja pretvācisku propagandu, kas kopš starpkaru laika aicināja vācbaltiešus izstumt no Latvijas valsts pārvaldes, realizējot «Latviju latviešiem» principu.
- Tomēr pirms un pēc legālās darbības posma «Pērkoņkrusts» nonāca zem nacionālsociālistiskās Vācijas represīvo iestāžu lupas. Tas bija laika jautājums, ka nacionālsociālisti sāks vajāt. Taču sākumā pārkoņkrustiešu pretvāciskums nešķita bīstams, tamdēļ viņiem tikai sekoja, nevis uzsāka represijas.
- Lai gan formāli «Pērkoņkrustu» aizliedza 1941. gada 17. augustā, tomēr faktiski tos sāka aizliegt ātrāk. Ar to arī palēnām «Pērkoņkrusts» atgriezās pagrīdē.

Nelegālais posms (1941. gada augusts-1944. gada marts).

- Paralēli vadot «Latviešu brīvprātīgo organizāciju komiteju», G. Celmiņš iesaistījās arī pagrīdes darbībā. Sākot ar 1943. gadu pārkonkrustieši izdeva laikrakstu «Brīvā Latvija», vēlāk pārdēvējot to par «Latvju raksti». Tas tika izdots nelegāli pa Rīgu un Latvijas novadiem, kuru apjoms sasniedza 14 izdevumus (700 eksemplāri).
- Izdošana turpinājās līdz 1944. gada martam, kad G. Celmiņu arestēja. Laikrakstu izdošanu un izplatīšanu pārzināja A. Šilde, kuram bija liela pieredze kā studentu/šu korporācijas žurnāla *Universitas* redakcijas loceklim.
- «Pārkonkrusts» nesadarbojās ar citām pretošanās kustībām vācu okupācijas laikā kā, piemēram, LU prof. Konstantīna Čakstes vadīto Latvijas Centrālo padomi, jo K. Čakste un viņa piekritēji pārkonkrustiešus uzskatīja par «politiskajiem ekstrēmistiem, kuri gribējuši gāzt parlamentāro iekārtu Latvijā.» Arī pārkonkrustieši bija sašķēlušies, jo daži pārstāja atbalstīt G. Celmiņu.

- Īsi pirms Sarkanās armijas otrreizējās ienākšanas Latvijā, vācu okupācijas vara sāka steidzami vērsties pret G. Celmiņu. Aptuveni mēnesi pirms Gestapo uzsāka represijas pret Latvijas Centrālo padomi, pienāca arī «Pērkonkrusta» kārtā.
- 1944. gada martā G. Celmiņu arestēja, kam sekoja ieslodzījums Drošības dienesta (SD) ēkā Reimersa ielā.
- Otrreiz mainoties okupācijas varai, G. Celmiņš tiek pārcelts uz Flosenburgas, vēlāk Dahavas koncentrācijas nometni. 1945. gada pavasarī pārcelts uz Ziemeļitāliju, kur pēc Vērmahta kapitulācijas 1945. gada 2. maijā atbrīvoja ASV karaspēks ar itāļu antifašistiskajiem partizāniem.
- A. Šilde ar ģimeni devās trimdā uz nacionālsociālistiskās Vācijas rietumiem, kur sagaidīja Otrā pasaules kara beigas, iesaistoties Latvijas Sarkanā krusta darbībā trimdā.

Secinājumi

- Kritiski izvērtējot avotos un zinātniskajā literatūrā sniegtās atziņas, “Pērkonkrusts” vācu okupācijas laikā ievēroja principu “mana ienaidnieka ienaidnieks ir mans draugs”. Tātad pērkonkrustieši G. Celmiņš un Ā. Šilde vācu okupācijas varu uztvēra kā situatīvo sabiedroto, kas palīdzēja padzīt padomju okupācijas varu no Latvijas, kas iepriekš valsti iznīcināja.
- Abas personas saglabāja pretvāciskumu, kas līdz pašas “Pērkonkrusta” biedrības slēgšanas tika iesaldēts sakarā situatīvo sadarbību ar vācu okupācijas varu. Vācu okupācijas varas attieksmē pret “Pērkonkrustu” arī tika ievērots princips “mana ienaidnieka ienaidnieks ir mans draugs”. Karā pret PSRS nacionālsociālistiskā Vācija piegāja taktiski pret tautām, kas smagi cieta no PSRS represīvās politikas.
- Pērkonkrustieši gribēja iet tālāk uz savu idejisko mērķi – atjaunot Latvijas valsts neatkarību. Tas ļoti nepatika vācu okupācijas varai, ka pēc “Pērkonkrusta” slēgšanas abas puses kļuva par ienaidniekiem, pieredzot traģisku likteni.

Ieteicamie avoti un literatūra

Avoti:

- **Andersons, Edgars., Siliņš, Leonīds.** Latvijas Centrālā padome – LCP. Siliņš, Leonīds. *Latvija un Rietumi: Latviešu nacionālā pretestības kustība (1943-1945) (4. izdevums)*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas vēsture” fonds. 2002, 527 lpp.;
- **Celmiņš, Gustavs.** *Eiropas krustceļos*. Faksimilizdevums. 2014, 199 lpp.;
- **Silgailis, Artūrs.** *Latviešu leģions: dibināšana, formēšana un kaujas gaitas Otrajā pasaules karā*. Rīga: Apvienība “Timmermanis un Vējiņš”. 2006, 357 lpp.;
- **Šilde, Ādolfs.** *Ardievas Rīgai*. New York: Grāmatu draugs. 1988, 351 lpp.

Literatūra:

- **Buttar, Prit.** *Between Giants: the Battle for the Baltics in World War II*. New York: Osprey Publishing. 2015, 400 pages;
- **Ezergailis, Andrievs.** Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā: piedāvāta, bet noraidīta. No: Ērglis, Dzintars (sast.). *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā (1941-1945): Starptautiskās konferences referāti 2003. gada 12.-13. jūnijs, Rīga./Latvia under Nazi German occupation (1941-1945): Materials of an International Conference 12-13 June 2003, Riga*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 2004, 119.-141. lpp.;
- **Jēkabsons, Ēriks., Ratnieks, Reinis.** *Latviešu karavīru stāsts: Roberts Dāvids Timermanis (1909-1945)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2019, 162 lpp.;
- **Jundzis, Tālavš.** Nevardarbīgā pretošanās padomju un nacistiskajam režīmam Latvijā (1940-1986). No: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs. 2017, 124.-146.lpp.;
- **Pajouh, Christine.** Die Ostpolitik Alfred Rosenbergs (1941-1944). Im: Garleff, von Michael (Hrsg.). *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich (Band 1)*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag GmbH & Co. 2008, Seite 167-197;
- **Paeglis, Armands.** *Pērkoņkrusts pār Latviju (1932-1944)*. Rīga: Klubs 415. 2005, 207. lpp.;
- **Plavnieks, Ričards.** *Apsūdzības pret Viktoru Arāju un Latviešu drošības palīgpoliciju: nacistu kolaboracionistu tiesas prāvas Aukstā kara laikā*. Rīga: AS “Latvijas Mediji”. 2020, 334 lpp.;
- **Strods, Heinrihs (sast. un zināt. red.).** *Latvijas Valsts Universitātes vēsture (1940-1990)*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas vēsture” fonds. 1999, 562 lpp.

Paldies par uzmanību!

Latvijas
Universitātes
starptautiskā
zinātniskā
konference